

عوامل مؤثر بر توانمندسازی مدارس با تأکید بر نظام مراقبت اجتماعی دانش آموزان

اکرم حسینی سنگریزه^۱، کیومرث نیاز آذری^{۲*} و ترانه عنایتی^۳

Received: 14/05/2019
Accepted: 01/12/2019

صفحات: ۲۸۳-۲۶۰

دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۰۲/۲۴
پذیرش مقاله: ۱۳۹۸/۰۹/۱۰

چکیده

رویکرد این پژوهش آمیخته (کیفی - کمی) است، در بخش کیفی از روش پدیدار شناسی و در بخش کمی از روش توصیفی-پیمایشی بهره گرفته شد. نمونه آماری در بخش کیفی متخصصان و صاحب نظران حوزه علوم تربیتی، روانشناسی، جامعه شناسی و علوم اجتماعی بود. جامعه آماری پژوهش در بخش کمی شامل کلیه دانش آموزان دوره های تحصیلی (ابتدایی، متوسطه اول و دوم)، والدین و کارکنان مدارس شهر ساری و نکا بوده است. روش نمونه گیری در بخش کیفی هدفمند و در بخش کمی خوشه ای به صورت چند مرحله ای است که تعداد ۳۸۶ نفر به عنوان نمونه آماری جهت بررسی انتخاب شدند. برای تعیین حجم نمونه مورد نظر از فرمول کوکران استفاده شد. ابزار گردآوری داده های پژوهش در بخش کیفی مصاحبه نیمه ساختار یافته و در بخش کمی پرسشنامه محقق ساخته بود که روایی صوری و محتوایی پرسشنامه مورد تأیید متخصصان و اساتید قرار گرفت و پایایی پرسشنامه از طریق ضریب آلفای کرونباخ در یک مطالعه مقدماتی بر روی ۴۰ نفر ۰/۹۴ محاسبه شد. تجزیه و تحلیل داده ها از طریق تحلیل عاملی اکتشافی انجام شد. نتایج نشان داد که چهار عامل فرایندها (۱۶ شاخص)، زیرساختها (۱۲ شاخص)، عوامل داخلی (۹ شاخص) و عوامل خارجی (۹ شاخص) در توانمندسازی مدارس در حوزه نظام مراقبت اجتماعی دانش آموزان تأثیرگذار هستند.

کلید واژگان: توانمندسازی مدارس، نظام مراقبت اجتماعی، دانش آموزان.

۱- دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی، گروه مدیریت آموزشی، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران.

۲- نویسنده مسئول: استاد مدیریت آموزشی، گروه مدیریت آموزشی، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران.

Email: K.niazazari@gmail.com

نویسنده مسئول

۳- دانشیار مدیریت آموزشی، گروه مدیریت آموزشی، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران.

مقدمه

آموزش و پرورش با فراهم آوردن محیطی تربیتی و تعلیمی، مهم‌ترین وظیفه را در توسعه دانش و آگاهی بخشیدن به مردم را بر عهده دارد (Madani, TamanaeFar & Fallahi 2019). در این بین محیط تربیتی مدرسه شامل کلاس درس، حیاط درس، حیاط مدرسه، آزمایشگاه، کارگاه و حتی محیط خارج از مدرسه نیز می‌شود. تمامی این محیط‌ها، پیام‌های تربیتی متفاوتی به دانش‌آموزان منتقل می‌کند. در واقع رفتار و منش کودکان تا اندازه زیادی از فضای آموزشی مدرسه و نوع برخوردها با دانش‌آموزان تأثیر می‌پذیرد (Mirkamali, Narenji thani & Asadi, 2018). در مقابل موضوع شیوه‌های جلوگیری از رفتارهای نابهنجار اجتماعی دانش‌آموزان به منظور کاهش هزینه‌های اجتماعی و شکل‌گیری جامعه سعادت‌مند در چند دهه اخیر به یکی از مهم‌ترین مباحث نظام آموزشی ما تبدیل شده است. به عبارتی در حال حاضر همه مسئولان نظام آموزشی و بسیاری از اولیا و دانش‌آموزان به نحوی با این موضوع درگیر هستند، تحقیقاتی که پژوهشگران انجام یا در حال انجام هستند و بحث‌های فراوانی که روانشناسان، مشاوران و متخصصان تعلیم و تربیت و علوم اجتماعی در این راستا دارند، صرفاً برای این است که شاید با شناخت مسأله و کشف راه‌حل‌های اساسی و شناسایی عوامل مؤثر، زمینه آسیب‌های اجتماعی دانش‌آموزان را ریشه کن یا حداقل کاهش داد (Ghasemi, 2013).

یکی از نگرانی‌های عصر حاضر که مراکز آموزشی و مدارس را مورد تهدید جدی قرار داده و به یکی از چالش‌های متولیان و دست‌اندرکاران امر آموزش و تربیت تبدیل شده است، آسیب‌های اجتماعی است که دانش‌آموزان را در معرض خطرهای جدی قرار داده است. باید عنوان کرد که عوامل مراقبت‌کننده و عوامل خطر دو لبه تیغ برنده آسیب‌های اجتماعی است. بی‌شک نمی‌توان تمامی عوامل را حذف کرد یا از بین برد، اما با توانمندسازی مدارس در راستای مراقبت‌های دانش‌آموزان می‌شود، آگاهانه به مقابله با آسیب‌ها و مسائل پیش روی دانش‌آموزان پرداخت. مدارس توانمند سرمایه بزرگی برای نظام‌های آموزشی محسوب می‌شوند، زیرا آنها خود راهبر و قابل اطمینان هستند و توانایی تطابق با تغییرات برون‌ی و درونی سازمان را دارند، پذیرای یادگیری هستند و از مشارکت در امور لذت می‌برند. اما متأسفانه در نظام آموزش و پرورش و

مدیریت آن کمتر مورد توجه بوده است، با وجود اینکه آموزش پرورش نهادی فراگیر، پویا و تأثیرگذار بر رفتارها و هنجاری آشکار و نهان همه جانبه اخلاقی، سیاسی، اقتصادی، دینی، حقوقی، اجتماعی و فرهنگی دانش‌آموزان است، ماهیت فعالیت‌ها و اهداف آن ارتقای روحیه خلاقیت، شکوفایی و بروز استعدادها، بالا بردن سطح آگاهی عمومی، تخصصی و تعیین راهبرد در دستیابی به تعالی، توسعه، سعادت و رشد می‌باشد. اما مطالعات صورت گرفته در کشور نشان می‌دهد که تا چند سال اخیر، نظام مدیریت وزرات آموزش و پرورش فاقد چهارچوبی مناسب برای توانمندسازی مدارس است. در مقابل گسترش روز افزون آسیب‌های اجتماعی (ترک تحصیل، فرار از مدرسه، اعتیاد، سرقت، خودکشی، تشکیل گروه‌های معارض و...) به ویژه در سال‌های اخیر در بین دانش‌آموزان و همچنین شیوع مفسده‌های آشکار و پنهان، افزایش قابل توجه بزهکاری‌ها و کج‌روی‌های اجتماعی و آلودگی به مواد مخدر، به‌ویژه در میان جوانان و نوجوانان، جامعه را مستلزم تعمق و چاره‌اندیشی اساسی کرده است. با توجه به آنچه که مطرح شد؛ هدف اصلی پژوهش حاضر پاسخگویی به این سؤال است که عوامل مؤثر بر توانمندسازی مدارس با تأکید بر نظام مراقبت اجتماعی دانش‌آموزان کدام‌ها هستند؟

مبانی نظری

دانش‌آموزان هر جامعه به عنوان قشر کارآمد و آینده‌سازان هر کشور، گروهی هستند که بخش عمده برنامه‌ریزی و بودجه هر کشور را به خود اختصاص می‌دهند و تعلیم و تربیت آنها به منظور کسب موفقیت در آینده از اهمیت بسزایی برخوردار است (Ghanbari & Soltanzadeh, 2016). در این بین شیوع آسیب‌های اجتماعی میان جمعیت دانش‌آموزی کشور که طیف وسیعی از کودکان و نوجوانان را در بر می‌گیرد، کم نیست. مطالعات صورت گرفته در داخل کشور نشان می‌دهد که در حال حاضر رفتار پرخطر در میان پسران در مقطع متوسطه اول ۱۹/۷ درصد و خشم بالا در میان دختران ۱۹/۶ درصد است که این ارقام نشان می‌دهد وضعیت خوبی وجود ندارد (Dorostkar Ahmadi, 2017). با توجه به ویژگی‌های خاص نوجوانی، این دوران با مشکلات خاص خود مواجه است. برخی از این مشکلات شیوع بیشتری داشته و گاهی نیازمند مداخله کمتری هستند، اما برخی دیگر در حد یک ناسازگاری، یک

بیماری و یا اختلال روانی اجتماعی قابل توجه بوده و نیازمند اقدامات مداخله‌گرانه هستند (Midford & et al, 2018). فراهم نبودن شرایط تربیتی مناسب، عدم آشنایی والدین و مربیان با نیازها و ویژگی‌های نوجوان و کودکی مشکل‌دار علت اساسی به وجود آمدن مشکلات در دانش‌آموزان هستند (Thompson & et al, 2018). تحلیل‌های مختلفی در مورد عوامل خطرپذیری دانش‌آموزان از سوی مطالعات به دسته عوامل فردی، عوامل محیطی و اجتماعی اشاره کرده‌اند، که عبارتند از:

عوامل فردی که شامل ویژگی‌های شخصیتی، وضعیت بهداشت روان و تاب‌آوری فرد (از قبیل اعتمادبه‌نفس، خود ارزشمندی، کنترل هیجان و...)، نگرش نسبت به رفتارهای پرخطر، وضعیت تحصیلی و مؤلفه‌های مشابه دیگر است.

عوامل محیطی و اجتماعی؛ از قبیل وضعیت خانوادگی، دوستان و همسالان، محیط زندگی فرد (Hutton, 2012 & Tavajoh, 2017). این دسته‌بندی را می‌توان با جزئیات بیشتر شامل عوامل روانی عاطفی؛ از قبیل افسردگی، اضطراب، استرس، پرخاشگری شکست‌های عاطفی، سوگ ناشی از طلاق والدین، ناکامی‌ها، کم‌توجهی و کمبود عاطفی، تحقیر شدن. عوامل خانوادگی؛ از قبیل بدسرپرستی، جدایی والدین، سابقه رفتارهای پرخطر در خانواده، الگوها و شیوه‌های نامناسب فرزندپروری. عوامل تحصیلی؛ از قبیل افت تحصیلی، تکرار پایه، سابقه فرار از مدرسه. عوامل محیطی و اجتماعی؛ از قبیل دوستی با افراد پرخطر، زندگی در محیط‌های پرخطر، یادگیری و همانندجویی رفتارهای پرخطر. عوامل نوپدید؛ از قبیل تأثیرپذیری از رسانه‌ها، همانندجویی با قهرمان‌های رسانه‌ای به‌ویژه فیلم‌ها، انیمیشن‌ها، بازی‌های رایانه‌ای و مجازی. و در نهایت عوامل ناشی از تجربه رفتارهای پرخطر؛ از قبیل تجربه حداقل یک‌بار گرایش به رفتارهای پرخطر (هرچند که برای سرگرمی و تفریح باشد) عنوان کرد (Habibi, 2013 & Rhodes, 2009 & Dorostkar Ahmadi, 2017).

در زمینه علل و عوامل رفتارهای پر خطر، اعتیاد و کج روی‌های دانش‌آموزان در کشور ایران مطالعات و پژوهش‌های متعدد جامعه‌شناسی و روانشناسی انجام شده است، اما از آنجایی که برنامه‌های آموزشی پیشگیرانه مدرسه محور هنوز در آغاز راه بوده و جایگاه علمی چندانی در

مدارس پیدا نکرده‌اند، در زمینه نقش مدرسه و یا چگونگی توانمندسازی آنها در ایران تحقیقی صورت نگرفته است، اما بر عکس در کشورهای توسعه یافته به‌طور جدی در این زمینه برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری شده است. در بریتانیا علاوه بر برنامه‌های جدید به مشاوران مدرسه و آموزش معلمان توجه زیادی شده است و از سال ۱۹۸۶ چند برنامه ویدئویی در قالب بسته‌های آموزشی تولید شده است. در هلند برنامه‌های مبتکرانه‌ای در مدارس به صورت نمایش و بحث‌های گروهی تدوین و اجرا شده است. آلمان سابقه طولانی در آموزش‌های مدرسه محور در زمینه پیشگیری از رفتارهای پرخطر و مقابله با مواد مخدر دارد و با برخی دانشگاه‌ها در زمینه تربیت دبیر در این حیطه همکاری کرده است. هر چند کشور آلمان بیشتر به راهکارهای جایگزین مانند گسترش پروژه‌های هنری و تئاتر و موسیقی و امثال آنها در بین نوجوان تأکید دارد (Fallahian, 2016).

باید عنوان کرد که هر چه عوامل خطری که یک دانش آموز تجربه کند، بیشتر باشد، احتمال آن که او در دوران نوجوانی و جوانانی آسیب و نابهنجاری‌های اجتماعی ناشی از آن را تجربه کند، بیشتر خواهد شد (Geulayov & et al, 2018). از طرف دیگر پژوهشگران دریافته‌اند که با کاستن عوامل خطر و تقویت عوامل مراقبت‌کننده همچون درمان مؤثر اختلالات روانی، تقویت مهارت‌های اجتماعی، افزایش مهارت استقلال و توانایی مقابله با فشاری‌های روانی و اجتماعی، مثبت‌نگری، محیط مدرسه حامی با ساختاری مشخص و... دانش‌آموزان در برابر مشکلات اجتماعی و بهداشتی، کمتر آسیب پذیر خواهند بود (Babazadeh & Babazadeh, 2018). همچنین عوامل مراقبت‌کننده، عواملی هستند که در صورت وجود آنها احتمال بروز یک اختلال کاهش می‌یابد، عوامل مراقبت‌کننده نظیر روابط خانوادگی محکم، توانایی موفقیت و پیشرفت در مدرسه کمک می‌کند تا دانش‌آموزان در برابر آسیب‌های اجتماعی محافظت شوند (Law & et al, 2009)، پژوهش‌ها ثابت کرده است که حتی اگر کودک در طول زندگی خود با تعداد قابل توجهی از عوامل خطر روبرو شود، لزوماً دچار نابهنجاری‌های اجتماعی نخواهد شد (Nourian, 2015). کودکانی زیادی هستند که هر چند در محیط‌های پر خطر رشد می‌کنند اما عاری از مشکل هستند. بنا به تحقیقات متعدد دلیل این امر عوامل مراقبت‌کننده است، که محافظت‌کننده‌ای است که احتمال بروز نابهنجاری‌های اجتماعی را کاهش می‌دهد (Shamsi, 2016).

یکی از راهبردهای اساسی برای غلبه بر چالش‌های مطرح شده توانمندسازی مدارس است، توانمندسازی یکی از نوید بخش‌ترین مفاهیم برای نظام‌های آموزشی می‌باشد که کمتر به آن توجه شده است، ولی اکنون به موضوع روز برای آنها تبدیل شده است، توانمندسازی مدارس، یک فرآیند پویا و فراگیر است. هدف عمده فرآیند توانمندسازی، ایجاد تغییرات مناسب در کلیه ساختار و فرایندهای مدارس است، توانمندسازی مدارس یکی از پیش شرط‌های محوری در شکل‌گیری و تکامل فرآیندهای توسعه پایدار در نظام آموزش و پرورش، به منظور مشارکت فعال آنها در تحقق بخشیدن به اهداف دراز مدت و میان مدت توسعه همه جانبه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است (Villegas, 2015). با توجه به بحث‌های فراوان درباره فواید توانمندسازی مدارس، بهره برداری از آن اندک و ناچیز بوده است، هر چند توانمندسازی مدارس این امکان را می‌دهد که از دانش، مهارت و تجربه همه افراد در مدارس استفاده کنند، اما تعداد مدرسی که راه و رسم ایجاد فرهنگ توانمندسازی را بدانند، اندک است (Ghiasi, 2017). این مشکل در مدارس کشور بیشتر به چشم می‌خورد. در دنیای امروز، تحول در نظام آموزش و پرورش، به منزله پیش‌نیازی جدی برای پاسخ‌گویی به چالش‌های علمی، فلسفی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و اخلاقی در کشورهای پیشرفته محسوب می‌شود. به همین سبب، تلاش‌های گسترده‌ای در سطح جهانی برای بهبود و اصلاح مداوم نظام‌های آموزش و پرورش در حال انجام است. نهاد آموزش و پرورش که زمینه‌ساز تحولات و تغییرات بنیادی در یک جامعه به حساب می‌آید، خود بیش از هر نهاد دیگری، تحت تأثیر همین تحولات و تغییرات قرار می‌گیرد؛ به همین سبب ضروری است تا به تبع تحولات علمی، اجتماعی و اقتصادی در هر جامعه، در اهداف و برنامه‌های نظام آموزشی تغییرات لازم صورت پذیرد (Masoumi, 2016).

امروزه در وزارت آموزش و پرورش «دفتر مراقبت در برابر آسیب‌های اجتماعی» تأسیس شده که زیر نظر معاونت تربیت بدنی و سلامت وزارتخانه فعالیت می‌کند. این دفتر در نظر دارد بسته‌های فرهنگی- آموزشی تولید کرده و برگزاری کارگاه‌های توانمندسازی را در دستور کار خود قرار داده است. این دفتر همچنین اقدام به تولید مجله‌ای با عنوان «پیشگیری نوین» کرده است که چهار شماره در چهار فصل سال منتشر می‌شود. همچنین این دفتر طرح‌هایی برای آموزش

مهارت‌های مقابله‌ای با رفتارهای پر خطر (دوره متوسطه اول) و طرح مدارس عاری از خطر (دوره متوسطه دوم) در دست اقدام دارد و در چشم انداز برنامه‌های خود ضرورت‌های نهضت فرهنگی پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی، استقرار نظام مراقبت اجتماعی کودکان و نوجوانان کشور، استقرار نظام مددکاری خانواده (خانواده‌های بی سرپرست و بدسرپرست)، توسعه مداخلات مربوط به کودکان و نوجوان در معرض خطر و شناسایی و توانمندسازی کودکان و نوجوانان در معرض خطر را در دستور کار خود دارد (Mansur kayi, 2015)، از دیگر برنامه‌های در حال تدوین که هنوز به مرحله اجرا نرسیده است می‌توان تألیف سه کتاب برای سه مقطع ابتدایی، متوسطه اول و متوسطه دوم در سال ۱۳۹۴ را ذکر کرد که به سفارش ستاد مبارزه با مواد مخدر و با همکاری این دفتر توسط سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی تألیف و در سال ۱۳۹۵ به چاپ رسیده است. اما هنوز درباره ساعت آموزش اختصاص یافته به آن و معلمانی که باید به تدریس آن بپردازند و سایر موارد اجرایی، تصمیم‌گیری نشده است (Organization of Research and Educational Planning, 2016).

منظور از نظام مراقبت اجتماعی دانش‌آموزان مجموعه‌ای نظام یافته از خدمات و برنامه‌ها، شامل غربالگری، آموزش، توانمندسازی و حمایت‌های روانی، به منظور مراقبت دانش‌آموزان در برابر رفتارهای پرخطر، آسیب‌های اجتماعی و جرائم از طریق مداخله به‌موقع و مؤثر است (National Coalition of Students Social Care System, 2016). در این راستا توانمندی‌های فردی- اجتماعی دانش‌آموزان به مهارت‌های شناختی، اجتماعی، هیجانی و رفتاری اطلاق می‌شود که افراد جهت انطباق اجتماعی موفق و رشد سالم و سازنده به آنها نیاز دارند، نقش این مهارت‌های در دوره‌های رشدی به ویژه نوجوانی دارای اهمیت فراوانی است. نوجوانی دوره‌ای از تحول است که با تغییرات سریع فیزیولوژیکی، شناختی، هیجانی و رفتاری همراه است و به عنوان دوره آمادگی و کسب مهارت برای زندگی در بزرگسالی تعریف می‌شود (Yarahmadian, 2012). توانمندسازی مدارس می‌تواند در زمینه آموزش‌های پیشگیری از رفتارهای ناهنجار اجتماعی همچون گرایش به مصرف مواد مخدر مناسب‌ترین گزینه محسوب شوند، زیرا پیشگیری باید در مقطعی صورت بگیرد که باورها و نگرش‌های دانش‌آموزان هنوز تثبیت نشده است، علاوه بر این مدارس نظام‌مندترین شیوه‌ای برای دسترسی به نوجوانان

هستند و مدارس قادرند طیف وسیعی از خط مشی‌ها را در زمینه پیشگیری به کار ببرند (Lewis & et al, 2013). در ادامه برخی از مطالعات مشابه در راستای موضوع پژوهش ارائه شده است.

پیشینه پژوهش

Ghiasvand (2017) گزارش کرد که پیشگیری رشد مدار با تحقق چهار هدف عمده گسترش صلاحیت و قابلیت پرورشی والدین، گسترش صلاحیت و ظرفیت اجتماعی اطفال، برانگیختن قدرت ادراک، استنباط و استدلال کودکان، ترکیب اقدامات مناسب و اعمال آنها نسبت به والدین و اطفال از طریق مدرسه، نقش عمده‌ای در کاهش ارتکاب جرائم در مدرسه ایفا می‌کند. نتیجه پژوهش Fallahian (2016) نشان داد که ناکافی و غیر مؤثر بودن اقدامات انجام شده و همچنین عمده‌ترین موانع و مشکلات آموزش‌های پیشگیری مدرسه - محور را نشان می‌دهد و لزوم و فوریت تدوین برنامه‌های ویژه در مدارس مناطق در معرض آسیب، احیای پست مشاوره کار آمد در همه مدارس و مشارکت و حمایت گسترده مالی و فرهنگی نهادها و سازمان‌های محلی به‌ویژه نیروی انتظامی را از برنامه‌های پیشگیری در مدارس این مناطق پیشنهاد می‌کند. با بررسی‌های به عمل آمده در پژوهش Yaghoobi (2016) مشخص شد که برخی از دانش‌آموزان بزهکار در حال تحصیل هستند و برخی نیز از آنان از مدارس اخراج شده‌اند. در این میان به موازات نهادهای گوناگون، آموزش و پرورش نقش ویژه‌ای در پیشگیری وضعی و اجتماعی از بزهکاری دانش‌آموزان بر عهده دارد. نهادهای دانشگاهی با آموزش و پژوهش در این زمینه و دستگاه‌های اجرایی و قضایی از رهگذر اجرای سیاست‌ها، برنامه‌ها و طرح‌های متعدد در این راستا کوشیده‌اند تا از یک سو پژوهش‌های پیشگیری از بزهکاری در ایران را غنی کنند و از سوی دیگر، از میزان بزهکاری بکاهند.

در مطالعه Carney & et al (2018) مشخص شد که حمایت درک شده در مدرسه، پذیرش تنوع و وابستگی به مدرسه از عوامل کلیدی هستند که می‌تواند بستر توسعه سرمایه اجتماعی را در مدرسه افزایش دهد و در نهایت شاهد کاهش آزاد و اذیت دانش‌آموزان در مدرسه توسط

گروه همسالان خود بود. (Yang & Zhang (2018) در پژوهشی در راستای مشکلات اجتماعی دانش‌آموزان آزار دیده توسط همسالان قلدر خود گزارش کردند که توانمندی مدرسه در راستای توسعه توانمندی‌های مدرسه برای ترویج و آموزش مهارت‌های درون فردی و بین فردی به دانش‌آموزان می‌تواند منجر به کاهش مشکلات رفتاری دانش‌آموزان شود. (2012) Gottfredson & Gottfredson در مطالعه به بررسی نتایج بیش از ۳۰۰۰ مدرسه که آموزش‌های پیشگیرانه در آن‌ها در کشور آلمان اجرا می‌شود پرداختند، نتایج مطالعه نشان داد با توجه به غلبه آموزش‌های کم اثر، لزوم حمایت مدیران، استاندارد نمودن برنامه‌ها، مواد و روش‌ها و حمایت گسترده سازمان‌ها و نهادهای محلی برای کیفیت بخشی به این آموزش‌ها مورد نیاز است.

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر با توجه به اینکه شناسایی عوامل مؤثر بر توانمندسازی مدارس با تأکید بر نظام مراقبت اجتماعی دانش‌آموزان می‌پردازد، از لحاظ، هدف کاربردی و از نظر رویکرد گردآوری داده‌ها آمیخته (کیفی - کمی) است. در مرحله اول از طریق یک مطالعه کیفی عوامل مؤثر بر توانمندسازی مدارس شناسایی شد. در این بخش از روش تحقیق پدیدارشناسی^۱ استفاده شد، در مرحله دوم، پژوهش کمی انجام شد، هدف این مرحله آن است که مشخص کند کدام یک از عوامل مؤثر بر توانمندسازی مدارس معنی دارند و کدامیک از آن‌ها معنی‌دار نیستند و باید از الگو کنار گذاشته شوند، در این بخش، از روش تحقیق توصیفی - پیمایشی استفاده شد، در این قسمت تلاش شد به بررسی نظرات نمونه آماری پرداخته شود.

نمونه آماری پژوهش در بخش کیفی شامل متخصصان و صاحب نظران علوم تربیتی، روانشناسی، جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی بود. دلیل انتخاب این گروه از افراد در پژوهش آن بود که این پژوهش درصدد شناسایی عوامل مؤثر بر توانمندسازی مدارس است، از این رو انجام چنین پژوهشی با در نظر گرفتن نظرات کارشناسان و متخصصان خبره این حوزه محقق

1 . Phenomenological

می‌شود، تا بتوان با توجه به تخصص و نظرات کارشناسی آنان یافته‌های موثق و معتبری را به دست آورد که؛ بر اساس آن تشخیص داد که کدام عوامل برای توانمندسازی مدارس مؤثر هستند و چگونه می‌توان آن را در بستر نظام آموزش و پرورش توسعه داد. در این بخش برای مطلع شدن از دیدگاه‌ها و نظرات متخصصان و صاحب‌نظران از روش نمونه‌گیری هدفمند^۱ از نوع نظری با ۱۱ نفر استفاده شد. برآورد حجم نمونه مورد نظر بر مبنای اشباع نظری داده‌ها انجام شد. بدین معنی که نمونه‌گیری تا زمانی ادامه پیدا کرد که همچنان بتوان مؤلفه‌ها و مقوله‌های جدیدی را از دیدگاه‌های افراد مشارکت‌کننده استخراج کرد و به محض تکرار شدن مقوله‌ها توسط مشارکت‌کننده‌های بعدی، فرایند نمونه‌گیری و گردآوری داده‌ها متوقف می‌شوند.

جامعه آماری پژوهش در بخش کمی شامل کلیه دانش‌آموزان دوره‌های تحصیلی (ابتدایی، متوسطه اول و دوم، ۱۸۹۴۵ نفر)، والدین (۴۰۰۰ نفر) و کارکنان مدارس (۱۷۰۷ نفر) شهر ساری و نکا است که با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای در وهله اول و در ادامه بعد از شناسایی خوشه‌های مورد بررسی از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای استفاده شد. تعداد ۳۸۶ نفر به عنوان نمونه آماری جهت بررسی انتخاب شدند، برای تعیین حجم نمونه مورد نظر با توجه به حجم جامعه آماری از فرمول کوکران استفاده شد.

جدول (۱). تفکیک جامعه و نمونه آماری متناسب با طبقات

گروه	شهر	حجم جامعه	حجم نمونه
کارکنان	ساری	۲۱۷	۷
	نکا	۱۴۹۰	۲۱
والدین	ساری	۴۰۰	۱۷
	نکا	۳۶۰۰	۵۲
دانش‌آموزان	ساری	۲۱۷۱	۳۵
	نکا	۱۶۷۷۴	۲۵۴
جمع		۲۴۶۵۲	۳۸۶

1 . Purposeful sampling

ابزار گردآوری داده‌های پژوهش در بخش کیفی مصاحبه نیمه ساختار یافته بود. باید تأکید کرد که برای درک عوامل مؤثر بر توانمندسازی مدارس باید دیدگاه مشارکت‌کننده‌ها را مورد تجزیه و تحلیل قرار داد و از دل داده‌های به دست آمده از نظرات آنها، عوامل مورد نظر را استخراج کرد. در این میان و برای رعایت اصول اخلاق پژوهش، در جریان مصاحبه‌ها از مشارکت‌کننده‌ها خواسته شد تا صحبت‌های آنها ضبط و ثبت شود و پس از پایان مصاحبه به صورت دقیق مصاحبه‌ها بررسی و به روی کاغذ برگردانده می‌شود. به منظور تحلیل داده‌های کیفی از روش تحلیلیتم ۱ که مبتنی بر کدگذاری باز ۲ است استفاده شد.

ابزار گردآوری داده‌های پژوهش در بخش کمی پرسشنامه محقق ساخته بود که از طریق مصاحبه نیمه ساختار یافته استخراج شد. روایی صوری و محتوایی پرسشنامه مورد تأیید متخصصان و اساتید قرار گرفت، پایایی پرسشنامه از طریق ضریب آلفای کرونباخ در یک مطالعه مقدماتی بر روی نمونه ۴۰ نفری ۰/۹۴ محاسبه شد. پرسشنامه شامل ۴۶ سؤال بسته پاسخ بر اساس طیف پنج درجه‌ای لیکرت بود، پرسشنامه چهار بعد عوامل داخلی، عوامل بیرونی، زیرساخت‌ها و فرایندها را مورد سنجش قرار می‌دهد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS21 در دو سطح توصیفی و استنباطی انجام شد. در سطح توصیفی از آماره‌های نظیر میانگین، انحراف استاندارد، کجی و کشیدگی و در سطح استنباطی که یافته‌های پژوهش به جامعه آماری تعمیم داده شد، پس از اطمینان از رعایت پیش‌فرض‌های آمار پارامتریک از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

جهت بررسی شناسایی عوامل مؤثر بر توانمندسازی مدارس با تأکید بر نظام مراقبت اجتماعی دانش‌آموزان از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد. در جدول ۲ ابعاد و گویه‌های پرسشنامه مذکور ارائه شده است، تا مبنایی جهت فهم بهتر نتایج پژوهش حاضر فراهم شود.

1 . Thematic analysis

2 . Open coding

ردیف	مقوله	جدول (۲). گویه های پرسشنامه
۱	۹ ر ق ب ا م	تنوع در رشته‌های ورزشی، هنری و پرورشی عامل اثر در نظام مراقبت اجتماعی دانش‌آموزان می‌باشد.
۲		برنامه ریزی مناسب برای شناسایی و مدیریت عوامل خطر را از جمله عوامل کلیدی تأثیر برای توانمندسازی مدارس می‌باشد.
۳		وجود خدمات مشاوره‌ای برای دانش‌آموزان در زمینه اجتماعی نظام مراقبت اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهد.
۴		محتوای آموزشی مناسب منطبق بر اصول و مبانی ایرانی-اسلامی عامل اثر گذار بر توانمندسازی مدارس در نظام مراقبت اجتماعی می‌باشد.
۵		نگرش مثبت مدارس به برنامه توانمندی عامل اثر گذار بر پیاده سازی نظام مراقبت اجتماعی می‌باشد.
۶		افزایش انگیزش معلمان و کارکنان در مدرسه منجر به مشارکت آنها در برنامه‌های نظام مراقبت اجتماعی خواهد شد.
۷		افزایش خودراهبری و خودکارآمدی مدارس عامل اثر گذار بر توانمندسازی مدارس در نظام مراقبت اجتماعی دانش‌آموزان می‌باشد.
۸		افزایش مشارکت مسئولان در سطح مدارس در تصمیم‌گیری‌های مرتبط با برنامه‌های نظام مراقبت اجتماعی نقش موثری در توانمندسازی مدارس دارد.
۹		شناخت نیازهای دقیق دانش‌آموزان عامل اثر گذار بر توانمندسازی مدارس در نظام مراقبت اجتماعی دانش‌آموزان می‌باشد.
۱۰	۹ ر ق ب ا م	تعامل سازنده و مستمر ارگان‌ها مؤثر در سلامت جسم و روان دانش‌آموزان عامل مؤثر در موفقیت برنامه‌های نظام مراقبت اجتماعی از دانش‌آموزان می‌باشد.
۱۱		فراهم نمودن زمینه‌ای برای بهره‌مندی از امکانات و خدمات ارگان‌های مختلف زمینه توانمندسازی مدارس را فراهم می‌آورد.
۱۲		استفاده از تبلیغات صدا و سیما عامل اثر گذار در توانمند مدارس می‌باشد.
۱۳		اعتقاد مدیران به ضرورت و اهمیت توانمندسازی لازمه موفقیت در برنامه‌های نظام مراقبت اجتماعی می‌باشد.
۱۴		تخصیص بودجه مناسب عامل اثر گذار بر توانمندسازی مدارس در نظام مراقبت اجتماعی دانش‌آموزان می‌باشد.
۱۵		تشکیل اداره اجرایی، نظارت و پیگیری برای انجام طرح می‌تواند در اثربخشی و کارایی نظام مراقبت اجتماعی مؤثر باشد.
۱۶		ارزشیابی و دادن بازخورد مناسب به مدارس در جهت رفع مشکلات نقش موثری در نظام مراقبت اجتماعی مدارس دارد.
۱۷		ارائه آموزش‌های جامع و همسو با تغییرات اجتماعی، موفقیت در برنامه‌های نظام مراقبت اجتماعی و در نهایت توانمندی مدارس را فراهم می‌آورد.
۱۸		توجه به عوامل فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و بومی هر منطقه عامل اثر گذار بر توانمندسازی مدارس در نظام مراقبت اجتماعی دانش‌آموزان می‌باشد.
۱۹	۹ ر ق ب ا م	تعداد کلاس‌ها و امکان بهره‌برداری مناسب از آنها در خصوص برنامه‌های مراقبت اجتماعی عامل مؤثر برای توانمندی مدارس می‌باشد.
۲۰		فضای ورزشی مدارس را در برابر برنامه‌های نظام مراقبت اجتماعی توانمند می‌کند.
۲۱		وجود معلمان خبره و متخصص مدارس را در برابر برنامه‌های نظام مراقبت اجتماعی توانمند می‌کند.
۲۲		توسعه عدالت آموزشی و تربیتی در مناطق مختلف کشور

ارتقا معرفت و بصیرت دینی، انقلابی و سیاسی برای رشد معنوی و اخلاقی دانش‌آموزان از جمله عوامل زیر ساختی در برنامه‌های نظام مراقبت اجتماعی است.	۲۳
گسترش و تنوع حرفه‌ها و مشاغل مورد نیاز جامعه و تعلیم مناسب آنها مدارس را در برابر برنامه‌های نظام مراقبت اجتماعی توانمند می‌کند.	۲۴
طراحی اصولی مدارس از بعد فضای فیزیکی، راحتی، شاداب بودن می‌تواند در توانمندی مدارس مؤثر باشد.	۲۵
پرورش و گسترش نیروی انسانی توانمند، با انگیزه و صاحب سبک عامل مؤثر برای توانمندی مدارس در برنامه‌های نظام مراقبت اجتماعی می‌باشد.	۲۶
برقراری ارتباط تنگاتنگ و صمیمانه بین مدرسه و اولیا دانش‌آموزان کلید مؤثر در توانمندی مدارس می‌باشد	۲۷
طراحی برنامه‌های متنوع، اردویی، ورزشی لازمه موفقیت مدارس در برنامه‌های مراقبت‌های اجتماعی است	۲۸
توانمندی مدارس در برنامه‌های نظام مراقبت اجتماعی نیازمند بهره‌گیری از تکنولوژی‌های روز می‌باشد.	۲۹
در نظر گرفتن محتوای مناسب در کتاب‌های درسی برای دانش‌آموزان می‌تواند برنامه‌های نظام مراقبت اجتماعی را مؤثرتر ارائه دهد.	۳۰
توسعه برنامه‌های فرهنگی و تربیتی می‌تواند فرایندهای برنامه نظام مراقبت اجتماعی توسعه ببخشد.	۳۱
اصلاح نحوه ارزشیابی توانمندسازی مدارس را در خصوص نظام مراقبت اجتماعی به همراه خواهد آورد.	۳۲
تناسب بین محتوا، زمان و مکان در برنامه درسی لازمه توانمندسازی مدارس در برنامه‌های نظام مراقبت اجتماعی است.	۳۳
مشارکت والدین توانمندسازی مدارس را در خصوص نظام مراقبت اجتماعی به همراه خواهد آورد.	۳۴
آموزش مهارت‌های زندگی برای کلیه افراد جامعه عامل مؤثر در موفقیت برنامه‌های نظام مراقبت اجتماعی است	۳۵
آموزش خود مراقبتی عامل اثر گذار بر توانمندسازی مدارس در نظام مراقبت اجتماعی دانش‌آموزان می‌باشد.	۳۶
آموزش خانواده متناسب با دوره‌های رشدی کودکان و نوجوانان مدارس را در برنامه مراقبت اجتماعی توانمندتر می‌کند.	۳۷
همسویی رسانه‌های جمعی و تلویزیون با برنامه نظام مراقبت اجتماعی تداوم توانمند مدارس را به همراه خواهد آورد.	۳۸
فرهنگ سازی لازمه توانمندسازی مدارس می‌باشد.	۳۹
تصویب قوانین دقیق در خصوص حقوق کودکان و نوجوانان پشتوانه محکمی برای توانمندسازی مدارس می‌باشد.	۴۰
نگرش و بنیاد دولتمردان جامعه از بعد عمل به توانمندسازی توسعه نظام مراقبت اجتماعی را منجر می‌شود.	۴۱
تأمین منابع انسانی و سرانه دانش آموزی از پیش نیازهای توانمندسازی مدارس می‌باشد.	۴۲
رفع دغدغه‌های مالی و انگیزشی مدیران منجر به افزایش تعهد و انگیزش آنها در برابر برنامه‌های نظام مراقبت اجتماعی خواهد شد.	۴۳
شناسایی دانش‌آموزان در خطر مدارس را در برنامه‌های نظام مراقبت اجتماعی توانمندتر می‌کند.	۴۴
درمان تخصصی و ارائه خدمات به هنگام و پیگیری و ادامه روند درمان مدارس را در برنامه‌های نظام مراقبت اجتماعی توانمندتر می‌کند.	۴۵
توجه جدی به فرایند هدفگذاری، برنامه ریزی، اجرا و ارزیابی دقیق نظام جامع مراقبت‌های اجتماعی مدارس را در خصوص اجرای برنامه‌های نظام مراقبت اجتماعی توانمند می‌کند.	۴۶

قبل از انجام تحلیل استنباطی لازم بود که از پیش فرض‌های تحلیل عاملی اکتشافی از جمله نرمال بودن توزیع داده‌ها، کفایت نمونه برداری و تناسب داده‌ها برای انجام تحلیل عاملی اطمینان حاصل شود. (Kline (2011 پیشنهاد می‌کنند که در تحلیل عاملی، قدر مطلق چولگی و کشیدگی متغیرها نباید از $\pm 1/96$ بیشتر باشد. با توجه به جدول شماره ۳ قدر مطلق چولگی و کشیدگی تمامی متغیرها کمتر از مقادیر مطرح شده است. در جدول ۳ شاخص‌های توصیفی متغیرها شامل میانگین، انحراف استاندارد، چولگی و کشیدگی ارائه شده‌اند.

جدول (۳). شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیر	میانگین	انحراف استاندارد	چولگی	کشیدگی
عوامل داخلی	۴/۰۷	۰/۷۳	-۱/۳۱	۱/۹۳
عوامل بیرونی	۴/۰۰	۰/۷۵	-۱/۰۶	۱/۲۲
زیر ساخت‌ها	۴/۱۹	۰/۷۰	-۱/۵۴	۱/۷۴
فرایندها	۴/۱۰	۰/۷۲	۱/۲۸	۱/۷۱

در ادامه انجام تحلیل عاملی اکتشافی بر نمونه تحقیق با استفاده از آزمون بارتلت و شاخص کفایت نمونه برداری (KMO) بررسی شد. شاخص کفایت نمونه‌گیری برابر $0/93$ بود. هر چه اندازه شاخص KMO به ۱ نزدیک‌تر باشد، «کفایت نمونه‌گیری» بهتری در انتخاب معرف‌ها (متغیرهای آشکار) وجود داشته است. نقطه برش اندازه شاخص KMO برای «کفایت نمونه‌گیری» $0/6$ بیان شده است یعنی اگر شاخص KMO بالاتر از $0/6$ باشد، ملاک «کفایت نمونه‌گیری» برآورد شده است و اگر پایین‌تر از $0/6$ باشد به این معنی است که ملاک «کفایت نمونه‌گیری» برآورد نشده است. بنابراین حجم نمونه برای انجام تحلیل عاملی کافی می‌باشد. همچنین مقدار آزمون بارتلت $10581/78$ در سطح $0/01$ معنی‌دار است که نشان می‌دهد ماتریس همبستگی در جامعه برابر صفر نیست. بنابراین شرایط تحلیل عاملی حاصل شده است. در جدول ۴ نتایج مربوط به این دو آزمون آمده است.

جدول (۴). شاخص کفایت نمونه برداری و آزمون کروییت بارتلت

۰/۹۴	شاخص کفایت نمونه برداری
۱۰۵۸۱/۷۸	آزمون مجذور کای آزمون بارتلت
۱۰۳۵	درجه آزادی
۰/۰۰۰	سطح معنی داری

در جدول ۵، بارهای عاملی هر یک از عوامل مؤثر بر توانمندسازی مدارس ارائه شده است، مطالعات مقادیر مختلفی برای پذیرش گویه های در تحلیل عاملی عنوان کرده اند، اما یک اتفاق نظر برای مقدار ۰/۳۰ وجود دارد، بر این اساس گزاره هایی که عامل نتوانسته اند بالاتر از ۰/۳۰ از تغییرات آنها را تبیین کنند، باید تعدیل یا حذف شود. بنابراین حداقل میزان قابل قبول جهت پذیرش گویه ها در عوامل زیر بنایی، ۰/۳۰ در نظر گرفته شد. بر مبنای نتایج جدول ۵، بار عاملی همه گویه ها پرسشنامه بالاتر از مقدار ۰/۳۰ و قابل قبول بودند.

جدول (۵). بارعاملی گویه های عوامل مؤثر بر توانمندسازی مدارس

گویه	بارعاملی	گویه	بارعاملی	گویه	بارعاملی	گویه	بارعاملی
۱	۰/۴۸	۱۳	۰/۵۵	۲۵	۰/۵۶	۳۷	۰/۶۲
۲	۰/۵۸	۱۴	۰/۵۶	۲۶	۰/۵۵	۳۸	۰/۵۰
۳	۰/۵۵	۱۵	۰/۵۷	۲۷	۰/۴۸	۳۹	۰/۵۵
۴	۰/۴۹	۱۶	۰/۵۵	۲۸	۰/۵۶	۴۰	۰/۵۳
۵	۰/۵۹	۱۷	۰/۵۶	۲۹	۰/۵۶	۴۱	۰/۵۲
۶	۰/۵۶	۱۸	۰/۵۱	۳۰	۰/۵۵	۴۲	۰/۵۷
۷	۰/۵۸	۱۹	۰/۳۷	۳۱	۰/۵۱	۴۳	۰/۵۱
۸	۰/۵۷	۲۰	۰/۵۷	۳۲	۰/۴۳	۴۴	۰/۵۶
۹	۰/۴۵	۲۱	۰/۵۷	۳۳	۰/۵۲	۴۵	۰/۵۵
۱۰	۰/۵۵	۲۲	۰/۵۹	۳۴	۰/۴۶	۴۶	۰/۵۳
۱۱	۰/۵۴	۲۳	۰/۳۸	۳۵	۰/۵۶		
۱۲	۰/۵۴	۲۴	۰/۵۱	۳۶	۰/۴۹		

در مرحله بعد از تحلیل عاملی، ارزش‌های ویژه عامل‌ها با روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی و قدرت تبیین واریانس و درصد تجمعی واریانس آزمون مشخص شد، همانگونه که در جدول ۶ مشخص است تعداد ۴ عامل با ارزش ویژه بیشتر از یک، ۵۳/۵۴ درصد از واریانس کل گویه‌ها را تبیین می‌کند که قدرت تبیین نسبتاً مناسبی است.

جدول (۶). مجموع مجذورات بارهای عاملی استخراج شده

عامل	ارزش ویژه	درصد تبیین واریانس	درصد تجمعی واریانس	ارزش ویژه بعد چرخش
عامل اول	۱۱/۶۳	۲۵/۲۸	۲۵/۲۸	۸/۵۹
عامل دوم	۵/۵۹	۱۲/۱۵	۳۷/۴۳	۶/۳۴
عامل سوم	۴/۹۳	۱۰/۷۳	۴۸/۱۶	۴/۹۶
عامل چهارم	۲/۴۷	۵/۳۸	۵۳/۵۴	۴/۷۳

نتایج حاصل از جدول ۶ نشان دهنده ۴ عامل مؤثر بر توانمندسازی مدارس می‌باشد.

جدول (۷). ماتریس دوران یافته عوامل مؤثر بر توانمندسازی مدارس

عامل‌ها			
عامل چهارم داخلی	عامل سوم بیرونی	عامل دوم زیرساخت‌ها	عامل اول فرایندها
۰/۶۵	۰/۷۳	۰/۵۷	۰/۶۸
۰/۶۸	۰/۷۳	۰/۷۴	۰/۶۳
۰/۶۸	۰/۷۳	۰/۷۴	۰/۶۹
۰/۶۵	۰/۷۴	۰/۷۵	۰/۶۴
۰/۷۱	۰/۷۴	۰/۶۰	۰/۷۳
۰/۶۸	۰/۷۵	۰/۷۰	۰/۶۸
۰/۷۱	۰/۷۳	۰/۷۳	۰/۷۲
۰/۶۷	۰/۷۴	۰/۷۳	۰/۶۸
۰/۵۸	۰/۷۱	۰/۶۸	۰/۷۲
	۰/۷۴	۰/۷۴	۰/۶۷
	۰/۷۳	۰/۷۴	۰/۷۱
	۰/۷۳	۰/۷۴	۰/۷۴
	۰/۷۰	۰/۷۰	۰/۷۰
	۰/۷۴	۰/۷۴	۰/۷۴

۰/۷۱			
۰/۶۹			
۰/۹۳			
			آلفای کرونباخ
۰/۹۳	۰/۹۱	۰/۸۹	۰/۸۹

بحث و نتیجه گیری

آموزش و پرورش نظامی با اهمیت است. اولین چیزی که با نام آموزش و پرورش در ذهن انسان شکل می‌گیرد تربیت نسل آینده است، که از الزامات اساسی توانمندسازی در این سازمان مهم و تأثیرگذار در پرورش نسل پیش رو و نسل‌های آینده است. این نظام نقش اساسی در پرورش همه جانبه دانش‌آموزان به‌ویژه مراقبت از آنها در برابر آسیب‌های اجتماعی دارد. بنابراین پرداختن به توانمندسازی مدارس در این نظام آموزشی ارزشمند بسیار با اهمیت است. در این بین مدرسه، به دلیل کارکردهای مهم آموزشی و تربیتی و جایگاهی که در بین دانش‌آموزان دارد، نقش مهمی را در زمینه ارتقای توانمندی دانش‌آموزان و مراقبت از آنها در برابر آسیب‌های اجتماعی، بر عهده دارد (Shakibaei & et al, 2013). در بحث پیشگیری و کنترل آسیب‌های اجتماعی توجه به قشر نوجوان و جوان از اهمیت زیادی برخوردار است، امروزه شیوع رفتارهای پر خطر در بین نوجوانان به یکی از تهدیدکننده‌های سلامت اجتماعی تبدیل شده است. طی چند دهه اخیر برنامه‌های آموزش و پیشگیری از رفتارهای پر خطر به منظور توسعه دانش، اطلاعات و مهارت‌های مقابله با آسیب‌های اجتماعی در همه کشورها از جایگاه خاصی برخوردار است، در کشور ما نیز اسناد تازه تدوین شده بالا دستی به این امر اشاره شده است. در وزارت آموزش و پرورش، دفتر مراقبت در برابر آسیب‌های اجتماعی بوجود آمده و این دفتر تلاش‌هایی را در جهت برنامه‌های مقاوم سازی دانش‌آموزان آغاز کرده است. در روند تألیف کتاب‌های درسی جدید که از حدود چهار سال قبل آغاز شده موضوعات و مهارت‌های مقابله با رفتارهای پر خطر هر چند به طور اندک به دو کتاب درسی مطالعات اجتماعی و تفکر و سبک زندگی دوره متوسطه راه یافته است.

با این حال به نظر می‌رسد این اقدامات اگر چه فی نفسه ارزشمند هستند، اما هنوز پاسخگویی نسبی در برابر معضلات رو به افزایش آسیب‌های اجتماعی و رفتارهای پر خطر را ندارند و نیازها را در این زمینه برآورده نمی‌سازند (Fallahian, 2016). با درک آنچه که مطرح شد پژوهش حاضر با هدف شناسایی عوامل تأثیرگذار بر توانمندسازی مدارس در حوزه نظام مراقبت اجتماعی صورت گرفت، که چهار عامل اصلی اثر گذار فرایندها، زیر ساخت‌ها، عوامل داخلی و عوامل بیرونی شناسایی شدند، نتایج حاضر همسو با یافته‌های پژوهش (Yang & Zhang, 2018) می‌باشد، چرا که در این پژوهش مشخص شد که توانمندسازی مدرسه در راستای ترویج و آموزش مهارت‌های درون فردی و بین فردی به دانش‌آموزان می‌تواند منجر به کاهش مشکلات رفتاری دانش‌آموزان شود. همچنین یافته‌های حاصل مکمل با پژوهش‌های (Yaghobi, 2016; Ghiasvand, 2017; Hayati, 2018; Fallahian, 2016; Gottfredson & Gottfredson, 2012; Carney, 2018) است. عامل اول که در پژوهش حاضر شناسایی شد عامل فرایندها بود، در این عامل توسعه برنامه‌های فرهنگی و تربیتی، اصلاح نحوه ارزشیابی، تناسب بین محتوا، زمان و مکان در برنامه درسی، مشارکت والدین، آموزش مهارت‌های زندگی، آموزش خود مراقبتی، آموزش خانواده متناسب با دوره‌های رشدی کودکان و نوجوانان، همسویی رسانه‌های جمعی و تلویزیون با برنامه نظام مراقبت اجتماعی، تصویب قوانین دقیق در خصوص حقوق کودکان و نوجوانان، نگرش و بینش حمایتی و مثبت دولتمردان، تأمین منابع انسانی و سرانه دانش‌آموزی، رفع دغدغه‌های مالی و انگیزشی مدیران، شناسایی دانش‌آموزان در معرض خطر، درمان تخصصی و ارائه خدمات به هنگام و پیگیری و ادامه روند درمان، توجه جدی به فرایند هدف‌گذاری، برنامه‌ریزی، اجرا و ارزیابی دقیق نظام جامع مراقبت‌های اجتماعی مدارس را در خصوص اجرای برنامه‌های نظام مراقبت اجتماعی توانمند می‌کند.

عامل دومی که در پژوهش حاضر شناسایی شد عامل زیرساخت‌ها بود، در این عامل توجه به تعداد کلاس‌ها، فضای ورزشی مناسب، وجود معلمان خبره و متخصص، توسعه عدالت آموزشی، ارتقاء معرفت و بصیرت دینی، انقلابی و سیاسی برای رشد معنوی و اخلاقی دانش‌آموزان، گسترش و تنوع حرفه‌ها و مشاغل مورد نیاز جامعه، طراحی اصولی مدارس از بعد فضای فیزیکی، راحتی، شاداب‌سازی، پرورش و گسترش نیروی انسانی توانمند، با انگیزه و صاحب

سبک، برقراری ارتباط تنگاتنگ و صمیمانه بین مدرسه و اولیای دانش‌آموزان، طراحی برنامه‌های متنوع، اردویی، ورزشی، بهره‌گیری از تکنولوژی‌های روز، در نظر گرفتن محتوای مناسب در کتاب‌های درسی برای دانش‌آموزان می‌تواند در توانمندسازی مدارس در حوزه نظام مراقبت اجتماعی نقش موثری داشته باشد. عامل سوم عوامل داخلی بود، عواملی همچون تنوع در رشته‌های ورزشی، هنری و پرورشی، برنامه‌ریزی مناسب برای شناسایی و مدیریت عوامل خطرزا، وجود خدمات مشاوره‌ای برای دانش‌آموزان در زمینه مسائل اجتماعی، محتوای آموزشی مناسب منطبق بر اصول و مبانی ایرانی-اسلامی، افزایش انگیزش معلمان و کارکنان در مدرسه، افزایش خودراهبری و خودکارآمدی نظام آموزش و پرورش، افزایش مشارکت مسئولان در سطح مدارس در تصمیم‌گیری‌های مرتبط با برنامه‌های نظام مراقبت اجتماعی، شناخت نیازهای دقیق دانش‌آموزان و وجود نگرش مثبت مدارس به برنامه توانمندسازی به عنوان عوامل داخلی، نقش موثری بر توانمندسازی مدارس در حوزه نظام مراقبت اجتماعی دارد.

در کنار عوامل داخلی عواملی همچون تعامل سازنده و مستمر دستگاه‌های مؤثر در سلامت جسم و روان دانش‌آموزان، فراهم نمودن زمینه‌ای برای بهره‌مندی از امکانات و خدمات دستگاه‌های مختلف، استفاده از تبلیغات صدا و سیما، اعتقاد مدیران به ضرورت و اهمیت توانمندسازی مدارس، تخصیص بودجه مناسب، تشکیل اداره اجرایی، نظارت و پیگیری، ارزشیابی و ارائه بازخورد مناسب در جهت رفع عیوب توسعه بخش نگرش سیستمی، ارائه آموزش‌های متناسب با تغییرات اجتماعی، همسویی برنامه‌های نظام مراقبت اجتماعی و توجه به عوامل فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و بومی هر منطقه به عنوان عوامل بیرونی در موفقیت توانمندسازی مدارس در نظام مراقبت اجتماعی مؤثر هستند. بدیهی است که نظام آموزش و پرورش ما به مطالعات و تحقیقات مربوط به آسیب‌های اجتماعی و نظام‌های مراقبتی مرتبط با آن در زمینه دانش‌آموزان نیاز فراوان دارد و در این میان لازم است به مسائل، مشکلات و عوامل اثرگذار مهمی که به نحوی به کاهش آسیب‌های اجتماعی ختم می‌شود توجه لازم به عمل آید. در واقع انجام پژوهش‌های کاربردی در این زمینه، برای رسیدن به وضع مطلوب، لازم و ضروری به نظر می‌رسد. با فراهم سازی شرایطی که دانش‌آموزان را به پروراندن تمامی استعدادها و توانایی‌هایی که عملاً آن‌ها را به سوی کسب موفقیت رهنمون می‌سازند یا آن‌ها را در انجام دادن

کارهایشان یاری می‌کنند، نظام آموزش و پرورش به مراکزی برای پرورش مهارت‌های زندگی تبدیل می‌شود. چرا که دانش‌آموزان به عنوان نیروی‌های جوان و آینده ساز کشور نقش مؤثری را در این زمینه ایفا می‌کنند. نتیجه‌گرایی که از مشخصه‌های بارز نظام آموزشی ما است نمی‌تواند به تنهایی زمینه‌ساز موفقیت و رشد همه جانبه دانش‌آموزان را فراهم آورد و نیاز توجه به سایر عناصر فردی، محیطی و توانمندسازی مدارس در راستای اعتلای آنها احساس می‌شود. پژوهش حاضر جزء اولین کوشش‌ها در ایران برای شناسایی عوامل مؤثر بر توانمندسازی مدارس با تأکید بر نظام مراقبت اجتماعی دانش‌آموزان است. تعمیم یافته‌های این تحقیق به نظام آموزش و پرورش با محدودیت مواجه است. همچنین برای افزایش تعمیم پذیری یافته‌ها توصیه می‌شود این تحقیقات در شهرهای دیگر و با نمونه‌های دیگر تکرار شود. از دیگر محدودیت‌های این پژوهش کمبود مبانی نظری و پیشینه تجربی در راستای موضوع پژوهش بود. در ادامه پیشنهاد‌های کاربردی ارائه شده است.

در راستای عوامل داخلی اثرگذار بر توانمندسازی مدارس پیشنهاد می‌شود که در محیط مدارس برنامه‌ریزی‌های مناسب برای توسعه فعالیت‌های متنوع ورزشی، هنری و پرورشی جهت اجرا صورت پذیرد و زمینه‌ای فراهم شود تا دانش‌آموزان از خدمات مشاوره‌ای در زمینه مسائل اجتماعی بهره مند شوند تا بتوان خودراهبری و خودکارآمدی را در آنان گسترش داد که در این میان افزایش انگیزش معلمان و کارکنان بسیار دارای اهمیت است. در راستای عوامل بیرونی اثرگذار بر توانمندسازی مدارس پیشنهاد می‌شود که بستر همکاری نظام آموزش و پرورش با سایر دستگاه‌های مرتبط فراهم شود تا سبب ایجاد زمینه‌ای شود که مدارس بتوانند از امکانات و ظرفیت‌های دستگاه‌های مختلف برای توسعه نظام مراقبت اجتماعی از دانش‌آموزان استفاده کنند، همچنین نظام آموزش پرورش نیازمند تخصیص بودجه مناسب برای این مهم به همراه ارائه بازخورد در مورد نتایج عملکرد خود با همکاری سایر دستگاه‌های مرتبط است. در راستای زیر ساخت‌های اثرگذار توانمندسازی مدارس پیشنهاد می‌شود توسعه فضای فیزیکی از نظر تعداد کلاس‌ها، فضای ورزشی متنوع، برنامه درسی هماهنگ مورد توجه مسئولان و برنامه‌ریزان قرار گیرد، در این راستا بهره‌گیری از معلمان خبره، متخصص و تکنولوژی‌های آموزشی روز نیز

از جمله عواملی است که باید مورد توجه جدی قرار گیرد و در نهایت توسعه عدالت آموزشی در تمام نقاط کشور متناسب با بافت فرهنگی و پتانسیل موجود از مواردی است که باید به آن توجه بیشتری شود. در راستای فرایندهای اثر گذار بر توانمندسازی مدارس پیشنهاد می‌شود که آموزش‌های مهارت‌های زندگی و خود مراقبتی در برنامه آموزشی مدارس در نظر گرفته شود و تمهیدات لازم به منظور آموزش خانواده‌ها و ایجاد زمینه مناسب جهت تعامل و مشارکت‌های آنان در فعالیت مدارس افزایش یافته و کلیه مراحل غربالگری، شناسایی و مداخله به عنوان مکمل امر آموزش تلقی شوند. در این راستا همکاری با رسانه‌های جمعی همچون صدا و سیما نیز به عنوان یک فرصت با ارزش باید مورد توجه مسئولان قرار گیرد.

منابع

- Babazadeh, F., & Babazadeh, M. (2018). Effective School Effects on Students' Social-Emotional Skills Development and Their Social Adjustment and Adolescent Personality Formation. *The 6th Scientific Research Conference on Educational Sciences and Psychology, Social and Cultural Dangers in Iran*. (Persian)
- Carney, L.C., Liu, Y., & Hazler, R. (2018). A path analysis on school bullying and critical school environment variables: A social capital perspective. *Children and Youth Services Review*, 93: 231-239.
- Creswell, J. W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative & mixed method approaches (fourth edition)*. Sage publications London: New Delhi.
- Dorostkar Ahmadi, Y. (2017). "Surveying and Identifying the Social Damage of Torbat Jam Youth Students". Master's Degree in Social Sciences, Payame Noor University of Khorasan Razavi. (Persian)
- Fallahian, N. (2016). Role of Instruction on School Education in Reducing Urban Social Damage. Case Study: South and East of Tehran. *QUARTERLY JOURNAL OF POLICE GEOGRAPHY*, 4 (13): 35-60. (Persian)
- Geulayov, G., Casey, D., McDonald, K.C., Foster, P., & Hawton, H. (2018). Incidence of suicide, hospital-presenting non-fatal self-harm, and community-occurring non-fatal self-harm in adolescents in England (the iceberg model of self-harm): a retrospective study. *The Lancet Psychiatry*, 5(2): 167-174.
- Ghanbari, S., & Soltanzadeh, V. (2016). The Mediating Role of Emotional Intelligence in the Relationship between Self- efficacy of Research and

- Academic Achievement Motivation. *Journal of Educational measurement and assessment studies*, 6 (14):41-67. (Persian)
- Ghasemi, H. (2013). "Investigating the role of early maladaptive schemas in predicting high-risk behaviors among students". Master's thesis of general psychology, Islamic Azad University, Tarbiat Jahan Branch. (Persian)
- Ghiasi, A. E. (2017). "The study of the performance of school principals in the empowerment of new teacher graduated students of the Farhangian University of Hamedan province". Master's thesis of Educational Management, Shahid Rajaei Teacher Training University. (Persian)
- Ghiasvand, I. (2017). "Crime Investigation of Violent Crimes in the School Environment and Methods for Preventing it". Master's Degree in Criminal Law and Criminology, Islamic Azad University, Qaddas Branch city. (Persian)
- Gottfredson Denise, C., & Gottfredson, G.D. (2012). Quality of School-Based Prevention Programms: Results from a National Survey. *Journal Research in Crime and Delinquency*, 39(2): 128-139.
- Habibi, A. (2013). "The Relationship between the Experience of Harassment and the Signs of Mental Damage in High School Students": The Mediating Role of Excitement and Social Support, Master's Degree in Psychology, Shahed University. (Persian)
- Hayati, M. (2018). The Role of Entrepreneurship Training in Conservatory Schools on Reducing Social Injuries. *Journal of New advances in Psychology, training and Education*, 1 (1): 55-60. (Persian)
- Hutton, F. (2012). Harm reduction, students and pleasure: An examination of student responses to a binge drinking campaign. *International Journal of Drug Policy*, 23(3): 229-235.
- Kline, R.B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling. Second Edition* New York: The Guilford Press.
- Law, G.U., Rostill-Brookes, H., Goodman, D. Day, J., & Ji, P. (2009). Public stigma in health and non-healthcare students: Attributions, emotions and willingness to help with adolescent self-harm. *International Journal of Nursing Studies*, 46(1): 108-119.
- Lewis, K.M., Schure, M.B., Bavarian, N., DuBois, D.L., Silverthorn N. Acock, A., Vuchinich, S., & Flay, B.R. (2013). Problem Behavior and Urban –low income Youth. *American Journal of Preventive Medicine*, 44(6): 23-31.
- Madani, S.A., TamanaeFar, M.R., & Fallahi, M. (2018). Study of the Consequences of Sixth Grade Proximity to First-Grade with respect to Bullying and Aggressive Behaviors. *Journal of School Administration*, 6(1):1-21. (Persian)
- Mansurkayi, N. (2015). *Prevention of Social Damage in Schools*, Social Care Offices, madreseh Publications. (Persian)

- Masoumi, N. (2016). "Designing Modern Schools Using a Stressful Factor (Case Study of Rasht)". Master's Thesis for Architecture, Islamic Azad University, Rasht. (Persian)
- Midford, R., Lester, L., Williams, T., & White, V. (2018). The relationship between Australian harm minimisation alcohol education and student uptake, consumption and harm. *International Journal of Drug Policy*, 52: 25-31.
- Ministry of Education. (2016). *National Coalition of Students Social Care System*. (Persian)
- Mirkamali, S. M. Yoosbashi, A., Narenji Sani, F., & Aelami, F. (2015). Examining the role of academic optimism in enabled structure of Tehran elementary schools. *Research on Leadership Research and Educational Management*, 1 (3): 29-50. (Persian)
- Mirkamali, S.M., Narenji thani, F., & Asadi, S.(2019). Evaluation of professional competences of elementary teachers "from the perspective of administrators" in Markazi province. *Journal of School Administration*, 7(3):86-69. (Persian)
- Nourian, Z. (2015). *Empowerment of Students Against New Social and Behavioral Damage*. Tehran: daneshyaran iran Publications. (Persian)
- Organization of Research and Educational Planning. (2016). *a collection of books on coping skills and prevention of addiction for primary, secondary, and secondary schools*. (Persian)
- Rhodes, T. (2009). Risk environments and drug harms: A social science for harm reduction approach. *International Journal of Drug Policy*, 20(3): 193-201.
- Shakibaei, T., Shakibaei, S., & Mahi, M. (2013). *A Guide to Teaching Skills for Coping with Addiction and Social Damages: Specially for Secondary School Students*, Tehran: Publisher: ma and shoma. (Persian)
- Shamsi, E. (2016). "Determining and explaining the contribution of education to reducing social and cultural damage from the perspective of teachers and education experts", Master's thesis on the history and philosophy of education, Payame Noor University of Markazi Province. (Persian)
- Tavajoh, S. (2017). *The Relationship Between Internet Addiction and Social Damage and Learning Styles among Students of the Prosperous Girl between the ages of 15-17 years old in District 3 of Isfahan*, Master's thesis of General Psychology, Payame Noor University of Hormozgan. (Persian)
- Thompson, K., Wood, D., & Davis-MacNevin, P. (2018). Sex differences in the impact of secondhand harm from alcohol on student mental health and university sense of belonging, Addictive Behaviors. *Addictive Behaviors*, 9: 1-15.

- Villegas, B.S. (2015). Factors Influencing Administrators' Empowerment and Financial Management Effectiveness. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 176: 466-475.
- Yaghobi, J. (2016). "Role of Education in Crime Prevention, Master's Degree in Criminal Law and Criminology". Islamic Azad University, Shahroud Branch. (Persian)
- Yang, F., & Zhang, L. (2018). Problem behavior patterns of victims of school bullying in rural China: The role of intrapersonal and interpersonal resource, *Children and Youth Services Review*, 93: 315-320.
- Yarahmadian, N. (2012). Improving Individual Social abilities and General Health of Adolescents Through enhancement of Social Competence. *Journal of Behavioral Sciences*, 6 (3): 279-288. (Persian)